

OCENE IN POROČILA – REVIEWS AND REPORTS

MARKO JESENŠEK: POGlavJA IZ ZGODOVINE VZHODNOŠTAJERSKEGA JEZIKA. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, 2015. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 110). 389 str.

Znanstvena monografija dr. Marka Jesenška, rednega profesorja za slovenski jezik na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Mariboru, zaokrožuje njegov prispevek k znanstvenim jezikoslovnim raziskavam vzhodnoslovenskega prostora. Medtem ko njegova monografija z naslovom *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*, ki jo je izdal leta 2013 pri isti založbi, že v naslovu pogumno nakazuje in v samem delu tudi potrjuje tezo o knjižnosti prekmurščine 18. in 19. stoletja, se je Jesenšek v obravnavani monografiji odločil to oznako opustiti, v uvodu pa navaja tudi alternativno različico imena, tj. preleška. K temu so ga vodile samostojne podrobne raziskave vzhodnoštajerskih knjižnojezikovnih prizadevanj in raziskave dr. Bernarda Rajha o književniku in slovničarju Petru Dajniku, ki je poskušal jezik med Muro in Dravo povzdigniti v nadnarečne okvire z vrsto del, napisanih od leta 1816 (zadnja knjiga 1856), čeprav sta se njegov vpliv in s tem dostopnost njegovih del bistveno zmanjšala ali celo prekinila z uradno prepovedjo dajničice leta 1838. Izdal je

vsa potrebna besedila za učenje in uporabo jezika, ki ga je določil v slovnici; to so lekcionarji, svetopisemske zgodbe, abecedniki in začetnice, katekizem, cerkvene in posvetne pesmi, poučna proza, molitveniki in strokovno čebelarstvo (prim. Rajh 1998: 201–204). Žal ni nikoli natisnil prevoda Svetega pisma, saj je ohranjen le njegov rokopisni prevod Svetega pisma stare zaveze, pa tudi njegov slovar velja za izgubljenega (Jesenšek 2015: 48). Prevod bi podobno kot Küzmičev, ki je nastal v sosednjem prekmurskem prostoru, lahko privedel do končne uveljavitve vzhodnoštajerskega knjižnega jezika. Dajnkovi somišljeniki, npr. Šerf, Lah, Rižner, Veršič so bili prav tako zelo knjižno dejavni. V Gradcu, kjer so se omenjeni duhovniki šolali, je predaval Koloman Kvas (od 1823), ki je uporabljal Dajnkovo slovnico in tudi sicer pri predavanjih uvedel dajničico. Takega šolanja in vpliva so torej bili deležni duhovniki Anton Šerf, Anton Lah in Jožef Muršec. Starejši študenti, ki niso bili »izučeni« za pisanje v dajničici, so se za to verjetno odločili ob neposrednem stiku z Dajnikom. Udarca njegovemu delu in črkopisu pa niso povzročili samo osrednjeslovenski duhovniki, ki so delovali na Štajerskem (npr. Alič, Harman), ali njegovi rojaki, ki so se nagibali h kranjskemu prostoru (npr. Krempf, Murko), temveč tudi mladi štajerski študenti v Gradcu, romantično usmerjeni, ki so leta 1832 ustanovili

slovensko društvo. Kočevar in Vraz sta bila med prvimi, ki sta v pisemski korespondenci uporabljala gajico (od leta 1833), medtem ko so nekateri pisci uporabljali različne črkopise: najprej dajnico, bohoričico pa gotovo od izdaje Murkove slovnice leta 1832¹ in vsaj do leta 1837 (npr. Muršec) (prim. Ilešič 1905).

Avtor je v svoji monografiji prvič poskušal razvrstiti obdobja zgodovine vzhodnoštajerskega jezika. Tega deli na rokopisno izročilo, ki obsega dve obdobji: (1) vzhodnoštajerski rokopisi 16. in 17. stoletja; (2) vzhodnoštajerski rokopisi 18. stoletja. Vzhodnoštajerski knjižni jezik deli na pet obdobji: (1) jezikovno prebudno obdobje (1758–1777); (2) vzhodnoštajersko raznovrstno obdobje (1777–1803); (3) iskalno-soočanjško obdobje (1803–1824); (4) knjižno normativno obdobje (1824–1839); (5) zavrnitveno-enotno slovensko obdobje (1838–1847). Rokopisno izročilo zajemajo le štiri strani članka z naslovom *Nastanek in razvoj vzhodnoštajerskega jezika*. Obsega skoraj dvestoletno obdobje od *Velikonedeljske prisege* (1570) do *Parhamerjevega katekizma* (1758). V rokopisih prevladujejo tri jezikovne usmeritve: vzhodnoštajerska, osrednjeslovenska in kajkavska. Ohranilo se je največ prisežnih obrazcev, sledijo tožba, odlok, prošnja, dve oporoki, pravila bratovščin, biblična besedila. Avtor omenja tudi tri rokopise, nastale po prvem vzhodnoštajerskem tisku, kjer kajkavski vplivi praviloma niso več prisotni (*Prisega iz Hrastovca, Razsodba*

iz Hrastovca, Rokopisna pesmarica iz Cirkulan v Halozah; kajkavski vplivi še v *Središki prisegi*), ne piše pa o *Lenarški* (1788–1800) in treh *Ormoških priseгах* (1700–1803). Prvo sta omenila že Svetozar Ilešič (1937) v *Krajevnem leksikonu Dravske banovine* in Bogo Teply (1969) v prispevku *Narodnostno življenje pri Lenartu v Slovenskih goricah pred prvo svetovno vojno*. Na *Ormoške prisege* je prvi opozoril Anton Klasinc (1973) v zborniku *Ormož skozi stoletja*, znanstveno objavo omenjenih rokopisov pa je pripravil zgodovinar Boris Golec (*Elektronske znanstveno kritične izdaje slovenskega slovstva*, 2011). Ohranjena je še vrsta rokopisov druge polovice 18. stoletja, ki jih lahko uvrstimo v različna obdobja, npr. *Volkmerjeve pridige* (1778–1792, hrani Univerzitetna knjižnica Maribor (dalje UKM)), *Bukvice molitvene* (1778, hrani UKM), *Cerkvene pesmi in molitve* (konec 18. stoletja, hrani UKM), *Rokopisna pesmarica Laurence Foglarja* (Voglarja) (1757–1762, hrani Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana (dalje NUK)), *Pesem na mest Dijess illa* (konec 18. stoletja, hrani UKM). Omenjene pesmarice in molitvenike bi bilo treba še analizirati in jih natančneje umestiti, saj so pisci prihajali iz različnih slovenskih pokrajin; tako npr. *Rokopisna pesmarica iz Cirkulan* upošteva osrednjeslovensko jezikovno tradicijo. Pojavi se vprašanje, ali bi bilo treba dela avtorjev, ki niso bili po rodu iz vzhodne Štajerske, vendar so v tem prostoru ustvarjali in delovali, izločiti iz obravnave. Zdi se,

¹ Ivan Klajžar je v svojem pismu, ki ga je verjetno napisal leta 1832, spraševal Jožefa Muršca: »Komi Ti šrezho vošhijh Murki ali Gosponi Dajnki?« (Ilešič 1905: 8) Sekovski konzistorij je namreč 6. junija pozval duhovnike, naj podajo svoje mnenje o Dajnku in Murku; ti duhovniki so se izrekli proti prvemu (Ilešič 1905: 244).

da se termini, kot so vzhodnoštajerski rokopisi, vzhodnoštajerski knjižni jezik, vzhodnoštajerski tiski, nanašajo na vsa slovenska besedila, ki so nastala v tem prostoru, ne glede na avtorja. Avtor monografije v pregledu ne omenja kajkavskih del, ki so se v 18. stoletju tiskala na območju Ptuja, npr. pesnitev Gregorija Maljevaca, rojenega v Vinici – *Nebeszki pasztir pogublyenu ovcu ische* (1795; hranjena v UKM Ms 144). Treba je poudariti, da so tudi rokopisne pesmarice s širjenjem iz kraja v kraj lahko imele vplive na podobna besedila. Smolik (2011) pa ugotavlja, da morda celo Volkmerjeve natisnjene pesmarice niso segale dlje od ptujske dekanije, vpliv osrednjeslovenskega prostora pa pri prevajanju ni prisoten.

V jezikovno prebudno obdobje (1758–1777), za katero je značilna osvoboditev iz kajkavskih spon, avtor uvršča tri izdaje *Parhamerjevega katekizma*, molitvenik *Hitra inu glatka pot pruti nebessam* (1767) ter rokopisni *Apostlov slovar* (1760). V tem obdobju je večina duhovnikov vzhodnih prleških župnij še vedno prihajala iz drugih slovenskih (Kranjska, Koroška, Bela krajina) ali hrvaških pokrajin (Mlinarič 1987). V vizitacijskih zapisnikih šele po letu 1788 hrvaščina kot jezik bogoslužja v tem prostoru ni več izpričana (Golec 2012: 130), Štajerci pa so varaždinsko gimnazijo poleg mariborske obiskovali tudi še v prvi polovici 19. stoletja, npr. v šolskem letu 1809/10 jih je bilo 42, v šolskem letu 1829/30 pa kar 68 (Vrbnjak 2006: 31), čeprav se je že prej v času varaždinskega požara leta 1776 obisk dijakov znatno zmanjšal (Horvat 2006). Jesenšek se je slovarskega delu Bernarda Mariborskega oz. Ivana Antona Apostla posvetil v dveh

poglavjih: Plurilingvizem Bernarda Mariborskega in Slovensko gradivo v Apostlovem slovarju. Katekizmom se je posvetil v prispevku Vzhodnoštajersko in kajkavsko besedje v slovenskem prevodu Parhamerjevega katekizma. Nemeč Bernard Mariborski (Ivan Anton Apostel) je leta 1760 sestavil nemško-slovenski slovar, ki vsebuje tudi vzhodnoslovensko besedje. O slovarju so doslej podrobno pisali Ilešič (P. Bernard Mariborčan, slovenski pisatelj 18. stoletja, 1939), Stabej (Janez Ivan Apostel – pater Bernard: Dictionarium Germanico-Slavonicu, 1972) in Jesenšek (Mehrsprachigkeit bei Bernardus Marburgensis, 2002). Slednji slovar uvršča v tradicijo štajerskega slovaropisja, ki sega od Popoviča, Čebula, Zagajška, Harmana do Murka in Cafa. V nasprotju z ostalimi pisci pa je opozoril na bogato paremiološko gradivo, ki še ni bilo ustrezno strokovno ovrednoteno. V prispevku o štajerskih priredbah Parhamerja je avtor dopolnil Ilešičeve in Riglerjeve navedbe; opozoril je na tesno povezanost in težko določljivo mejo med kajkavskim in vzhodnoštajerskim jezikom v času druge polovice 18. stoletja ter odgovoril na vprašanje o razlogih za njuno jezikovno oddaljevanje že v drugi izdaji katekizma (1764), še močneje pa v tretji (1777).

V vzhodnoštajersko raznovrstno obdobje (1777–1803) je avtor uvrstil pesniško delo Leopolda Volkmerja, ki je v tem času izdal tri cerkvene pesmarice: prevod nemške terezijanske cerkvene pesmarice *Pesme k tem opravili te svete meše, s toj pesmoj pred predgoj, iz nemškega na slovensko prestavlene za fare optuiske dehantie* (1783, Gradec), prevod nemške cerkvene pesmarice *Der Messgesang. Mešna pesem* (1789,

Gradec), prevod iz latinščine *Te Deum laudamus* (1795, Ptuj); sem sodijo tudi njegove rokopisne pridige. Za to obdobje je že značilna samostojnost vzhodnoštajerskega jezika, ki se kaže v razmerju do kajkavščine, vendar ohranjena besedila še vedno kažejo jezikovno neenotnost. Avtor je Volkmerju posvetil dve poglavji v monografiji: Volkmerjevo besedje v Pleteršnikovem slovarju ter Volkmer in oblikovanje vzhodnoštajerske knjižne norme. V slednjem prispevku opozarja na negativno vrednotenje vzhodnoštajerskih piscev, nakazano tako pri kranjskih piscih 19. stoletja kot v slovenski literarni zgodovini 19. in 20. stoletja, o čemer pričajo njihove kratke in nestrokovne opazke o jeziku.² Volkmer je pri poučevanju v elementarni šoli na Ptujju uporabljal tudi Pohlinov abecednik, kar dokazuje, da se je seznanil s tedanjim kranjskim jezikom, čeprav v njegovem jeziku ni skoraj nobenega vpliva. Ni res, da na vzhodnem Štajerskem v Volkmerjevem času ni bilo slovenskih pridig, saj vizitacijska poročila navajajo, da se je v ptujski cerkvi sv. Ožbalta že leta 1760 pridigalo v slovenščini, poleg tega pa še (poleg nemščine) pri Sv. Rupertu, Sv. Petru, Sv. Lenartu, v Mali Nedelji, Negovi, Križevcih, Ljutomeru, cerkvi Sv. Duha na Ptujju, v Negovi, Jarenini, pri Sv. Antonu in Sv. Juriju ob

Ščavnici. Pridige in kateheze so bile v slovenskem jeziku tudi v Lenartu in Svečini, ob nedeljah in praznikih tudi v Gorišnici (Sv. Marjeta), pri Sv. Petru (Maribor) pa naj bi imel župnik slovensko knjigo evangelijev (1760). Kapucini so v cerkvi Marije Pomočnice v Radgoni ob nedeljah in praznikih pridigali v slovenščini (Mlinarič 1987; Škafar 1993, 1998). V štajerskih arhivih je ohranjenih mnogo rokopisnih pridig v bohoričici, vendar datum nastanka še ni bil določen. V nasprotju z Volkmerjevim vzhodnoštajerskim jezikom pa je viden osrednjeslovenski jezikovni vpliv v četrtem štajerskem katekizmu (1783), medtem ko se je delovanje svetourbanske akademije (1803) še odločalo za kajkavščino. K temu je pripomoglo tudi šolanje nekaterih članov akademije v varaždinski latinski gimnaziji.

Naslednje obdobje je iskalno-soočanjsko (1803–1824) in obsega zelo kratko delovanje svetourbanske akademije ter bolj produktivno ustanovitev Slovenskega društva in stolice slovenskega jezika v Gradcu (1810, 1812). V tem času so bile pomembne državne slovenske štipendije avstrijske vlade, s katerimi se je na mariborski gimnaziji ustvarilo močno slovensko narodno žarišče, slovenski jezik pa je dobival vse večjo veljavo. Letno je bilo razpisanih 20 štipendij, ki so se

² Ob prvi izdaji Volkmerjevih pesmi leta 1836 se je oglašil Prešeren, češ da so to neslane čenče in žalijo mater Štajersko (Legiša, Gspan 1956: 427). Slovenska literarna zgodovina pa je o štajerskih piscih velikokrat sodila negativno, npr. o Volkmerju in Modrinjaku: »Jezik je precej ponemčen, pa ima vendar nekatere zanimljive posebnosti slovenskega narečja okolo Ptujja na Štajerskem.« (Glaser 1895: 83) »Modrinjak je bil očitno nadarjen pesnik, ki je bil zmožen precej izvirnega doživljanja. Vendar je bil preveč pod oblastjo slabih vplivov bodisi domače bodisi zastarele hrvaške tradicije, da bi si mogel izčistiti okus in ustvarjati sodobno in svojim močem primerno. Zato je v njem veliko neužitnega, ohlapnega, v jeziku precej prleških tvorb, ki vplivajo smešno in neprijetno (se zatukne, rep joj spukne, pokrukne itd.).« (Legiša 1938: 26)

podeljevale 11 let (1793–1804). Pogoj za pridobitev te je bil uspešno opravljen pisni izpit iz slovenščine, ki ga je vodil Kavčič (Šedivy 1963; Leskovec 1991). Pobudnik svetourbanske akademije Narat je lahko to narodno zavest utrjeval in nadaljeval tudi po ukinitvi štipendij, ko je postal katehet mariborske gimnazije (1804–1806). Njegovi učenci so kasneje postali pomembni štajerski kulturni delavci: Krempl, Dajnko, Pen, Cvetko. V nasprotju z Naratom pa Štefan Modrinjak ni obiskoval mariborske, temveč varaždinsko gimnazijo, na njegovo jezikovno usmeritev pa je prav tako pomembno vplival rojstni kraj Središče, ki je bil tesno povezan s kajkavsko jezikovno tradicijo. V tem obdobju so začela nastajati vse bolj številna slovarska dela (Jaklinova in Cvetkova izgubljena zbirka besed, Penovo zbiranje gradiva, Harmanov rokopisni slovar), Leopold Šmigoc pa začenja obdobje izdajanja vzhodnoštajerskih slovnice (1812). V to obdobje sodijo tudi Dajnkova zgodnja dela, lekcionarja Jožefa Pichlerja³ in Blaža Kosija⁴ ter Cvetkovo in Kremplovo pesniško ter pridigarstvo delo. Ne samo v Mariboru, tudi v Gradcu so se v tem času pojavile slovenske narodnostne pobude za slovensko Štajersko. Tako je bilo 13. maja 1810 ustanovljeno Slovensko društvo v Gradcu (Societas Slovenica, Slovensko tovarštvo). Imelo je okoli 15 članov, med njimi Cvetka in Šmigoca, povabljeni sta bila tudi Modrinjak in Jaklin. Mlajši člani so bili Dajnko, Krempl, Pen, Kvas in Kren.

Društvo je dobilo tudi stalne prostore v poslopju graške redute, še istega leta pa je bila predlagana ustanovitev katedre za slovenski jezik v Gradcu (Šumrada 2002: 54, 55). Vprašanje, koliko in kako so predavanja slovenščine pripomogla k dejanskemu znanju slovenščine predvsem Nemcev in tudi štajerskih Slovencev, ki knjižnega jezika ob prihodu v Gradec še niso mogli obvladati, predavanja pa so redko obiskovali, bo treba še podrobneje raziskati. Jesenšek se je graškemu prostoru posvetil v dveh poglavjih: Gradec in njegov pomen v slovenistiki od 16. do sredine 19. stoletja ter Gradec in prizadevanja za vzhodnoštajersko jezikovno normo v prvi polovici 19. stoletja. »Gradec je bil za štajerske Slovence to, kar Dunaj za Kranjce.« (Jesenšek 2015: 210) Ponovno spomni na dejstvo, o katerem je govoril že Vinko Škafar na Dajnkovem simpoziju, da so se v Gradcu že v 16. in 17. stoletju tiskale kranjske knjige. Avtor pozitivno vrednoti Primičevo in Dajnkovo knjižnojezikovno delovanje, medtem ko idejo ilirskega gibanja označi s Toporišičevim pojmom kot jezikovno zablodo. Slovenski jezikoslovci so Dajnkova prizadevanja velikokrat ocenjevali kot jezikovni separatizem in odpadništvo. Tudi Stanislav Škrabec vzhodnoštajerskemu jeziku ni priznaval tako pomembne knjižne vloge, kot jo je prekmurskemu; podobno Jože Toporišič. Jesenšek vzhodnoštajerski prostor pojmuje kot most med osrednjeslovenskim in prekmurskim, ki je odločilno pripomogel k poenotenju

³ Kaplan pri Sv. Barbari v Halozah.

⁴ Blaž Kosi (1773–1850) se je rodil v Središču. Po mašniški posvetitvi 14. septembra 1801 je deloval kot kaplan v Ljutomeru, na Ptuj in v Leskovcu, kjer je postal oktobra 1808 tudi župnik in je tam ostal do smrti (Slekovec 1902: 122).

vseslovenske knjižne norme sredi 19. stoletja. Na graški univerzi so se takrat šolali vsi pomembni vzhodnoštajerski kulturni delavci in buditelji. K ustanovitvi stolice slovenskega jezika je pripomogla miselnost, da morajo učitelji, uradniki in duhovniki znati slovensko, da bi tako lahko ljudstvu lažje posredovali nemški jezik in kulturo. Slovensčina je bila tako sredstvo za lažje učenje nemščine. Jesenšek opozarja na pomanjkljivosti take stolice, ki je prinašala predvsem praktično znanje slovenskega jezika, in jo primerja z današnjimi lektorati slovenskega jezika na tujih univerzah. Hkrati pa zanika kakršno koli namigovanje, da je graška škofija zagovarjala in promovirala Dajnkov jezikovni koncept. Prizadevanja graškega škofijskega ordinariata po ločevanju med Štajerci in Kranjci strogo primerja z Madžarsko ter osnovanjem vendske teorije, ki naj bi ločila Prekmurce od ostale matične države.

Knjižno normativno obdobje (1824–1839) obsega čas od izida Dajnkove slovnice in uradne prepovedi dajncice oz. zadnjega tiska v tem črkopisu, ki ga je prispeval Dajnkov somišljenik Anton Šerf. V tem obdobju je še vedno prevladovala prevodna knjižna dejavnost, v redkih posvetnih pesmaricah pa vzgojno-poučna tematika. Slovenski duhovniki, ki so bili v tem prostoru edini izobraženci, si niso mogli privoščiti pisanja izvirnih del, kot so se s Prešernom in drugimi izobraženci pojavljala v kranjskem prostoru, saj ljudstvo ni

bilo dovolj izobraženo in pripravljeno na tako slovstvo. Svetla izjema v tem smislu je bil Stanko Vraz, ki se je odločil za pravniški poklic, čeprav študija ni dokončal, in je pri pisanju (predvsem estetsko) sledil piscem *Kranjske čbelice* ter se tako zavestno želel uveljaviti tudi v sosednjem prostoru, kar mu ni uspelo. V tem obdobju je bila zelo živa slovenska pridigarska dejavnost, ki se ni osredotočala samo na podeželje in je bila ubesedena v ljudstvu razumljivem jeziku, ne glede na avtorjevo jezikovno simpatiziranje, npr. Cvetkove posmrtno natisnjene pridige (1825–1857),⁵ Murščeve rokopisne pridige (1831–32)⁶ in Kremplove natisnjene pridige (1828, 1833, 1834, 1839). Duhovniki, ki so izvorno prihajali iz drugih pokrajin, so ljudstvu posredovali jezik osrednjeslovenskega prostora (npr. neidentificirane pridige v Nadškofijskem arhivu Maribor). Jesenšek v monografiji trdi, da se je Krempl samo v *Dogodivščinah* bolj zvesto držal svojega rodnega štajerskega jezika, ne pa tudi v prevodih lektionarjev, kjer je imel osrednjeslovenske in druge predloge. Dodati je treba, da Kremplove pridige večinoma izkazujejo vse vzhodnoštajerske glasoslovne in oblikoslovne jezikovne značilnosti, ki jih najdemo tudi v Šerfovih in Murščeveh pridigah. Dajnko in Krempl sta se šolala v mariborski nemški gimnaziji, šolanje pa sta nadaljevala v prav tako nemškem Gradcu. Tudi kasneje sta delovala predvsem v vzhodnoštajerskem prostoru. Nemogoče

⁵ V Pajkovi zapuščini (Ms 138/12 in Ms 138/9), ki jo je Univerzitetni knjižnici Maribor leta 1932 daroval F. Kovačič, je ohranjena pridiga Franca Cvetka, ki jo je leta 1838 imel v Hočah. Precej njegovih pridig je kasneje objavil *Slovenski Prijatelj* (1879–1881).

⁶ Hranjeno v Zgodovinskem arhivu Ptuj. Pridigi iz leta 1830 še nista avtorsko potrjeni, čeprav so ju v arhivu naknadno označili kot Murščeve.

si je misliti, da bi se njun jezik lahko tako zelo razlikoval, da bi Krempla prepoznali kot kranjskega pisatelja. Če primerjamo Dajnkov lekcionar, ki ga je napisal leta 1817, z istim delom, napisanim devet let kasneje, lahko opazimo kar nekaj sprememb, npr. *doteknil* – *vstanuti*, *gda* – *kda*, pogosta raba deležij na *-ši* v prvem prevodu itd. Tako se je njegova jezikovna preobrazba zgodila postopoma, kakor je to vidno tudi pri Kremplu. Tudi Jožef Muršec je začel osrednjeslovenske jezikovne prvine v svoja besedila vnašati šele v času, ko je začel sodelovati pri Slomškovih *Drobtinica*h, medtem ko njegove začetne pridige (1831) skoraj ne odstopajo od norme, ki jo je uveljavil Dajnko. Tako lahko v določenem obdobju govorimo o enotnosti vzhodnoštajerskih piscev. Avtor monografije je Dajniku posvetil prispevek z naslovom Dajnkov pomen pri oblikovanju enotnega slovenskega knjižnega jezika, ostale pisce (Šerfa, Krempla in Rižnerja) pa obravnava v poglavju Nekateri oblikoslovno-skladenjske značilnosti vzhodnoštajerskega knjižnega jezika 19. stoletja. Za primerjavo si je izbral Dajnkov (1826) in Krempl (1843) lekcionar, ki sta nastala s kar 17-letno časovno razliko, čeprav bi se lahko odločil za časovno bližji Krempl (1843) lekcionar, ki ga je ta prav tako napisal leta 1826. Razlike med tema dvema besediloma so vidne predvsem v besedju in rabi glagolskih oblik, npr. »Srečni so tisti hlapci, kere gospod, kada pride, *skoznujoče* najde.« (Krempl 1826: 191) – »Srečni so tisti hlapci, kere gospod, kader pride, *bedeče* najde.« (Krempl 1843: 19) »Teda *gorstane* en postave vučen, ino skušavajoči njega reče.« (Krempl 1826: 166) – »Tedad *vstane* en Postave vučenik, ino

skušavajoč reče.« (Krempl 1843: 19) »Potem kak je Maria, Mati Jezusova, s-Jožefom zaročena bila, je ona, prejd kak sta *vkup prišla*, od Duha svetega *noseča najdena*.« (Krempl 1826: 204) – »Potem pak je Maria, mati Jezusova Jožefi zaročena bila, se je prejd kak sta *prišla noseča znajšla* od Svetoga Duha.« (Krempl 1843: 171)

Jesenšek (2015: 122) je opozoril na negativne oznake, ki so se oprijele Dajnika po prepovedi njegovega črkopisa v šolah. Pojavljala so se nasprotujoča si pričevanja o jeziku njegovega izpraševanja v ljudskih šolah, saj so ga nekateri označili kot nemškutarja. Zelo pomenljivo je tudi, da se je Dajnko kot velikonedeljski dekan izrekel proti združitvi Slovencev Sekovske škofije v Lavantinsko, kakor poroča Trstenjak Muršecu v pismu 13. 4. 1848 (Ilešič 1905: 72). Jesenšek se zaradi nezadostno podanih negativnih ocen nekdanjih raziskovalcev v svojih zapisih vendarle postavlja na Dajnkovo stran, saj poudarja, da so se ocene glede njegovega doprinosa k poenotenju slovenskega knjižnega jezika začele spreminjati po Dajnkovem simpoziju leta 1997, kjer je tudi sam sodeloval.

Zavrnitveno-enotno slovensko obdobje obsega čas od uradne prepovedi dajničice do izida Muršečeve slovnice slovenskega jezika (1838–1847). Dajnkovemu knjižnojezikovnemu delu, ki je pogosto poimenovano kot separativizem, so nasprotovali predvsem Anton Murko, Anton Krempl, Anton Martin Slomšek in Jožef Muršec. Vsem trem piscem se je avtor posvetil tudi v svoji monografiji: tako obravnava Kremplovo zgodovinsko delo *Dogodivščine štajerske zemle*, Vrazove pripise v Murkovem slovarju, Slomškovo rokopisno

slovnico – *Inbegriff der slowenischen Sprache für Ingeborne* ter prvi slovenski liturgični priročnik *Bogočastje sv. katoliške cerkve*, ki ga je leta 1850 izdal Jožef Muršec. Štajerski pisci so se zavedali, da osrednjeslovenski knjižni jezik ni primeren za vzhodno slovensko ozemlje; zato je že Murko v svoji slovnici poskušal poiskati neko srednjo pot, ki naj bi bila sprejemljiva za vse Slovence. To se kaže predvsem v opombah in navajanju dvojníc, npr. pri sklanjatvenih končnicah (kar je sicer vidno že v Šmigočevi slovnici leta 1812). Tako se Murko pravzaprav ni nikoli oddaljil od vzhodnoštajerskega jezika, kot opozarja Jesenšek (2015: 50). Tudi Kremplove glasoslovne in oblikoslovne značilnosti ostajajo blizu njegovemu rodnemu štajerskemu prostoru, čeprav Jesenšek (2015: 49) meni, »da si je prizadeval za enoten knjižni jezik«. To se kaže pri rabi nekaterih oblik, ki jih je našel v kranjskih knjigah, npr. namerni nedoločnik, pa tudi pri pravopisu naj bi izhajal iz Metelkovih navodil za pisanje lastnih imen. Jesenšek (2015: 147) kot reprezentativna omenja natisnjena dela od leta 1833 do 1843. Kot pri mnogih drugih vzhodnih Štajercih so tudi pri Jožefu Muršecu bile prisotne različne jezikovne usmeritve: v času študija je sledil Dajnkovi knjižnojezikovni normi in po posvetitvi (1830) pisal pridige v dajnci; po letu 1832 se je pod Murkovim vplivom odločil za bohoričico,

medtem ko je pod vplivom Stanka Vraza in drugih ilircev začel vnašati v svoj jezik hrvaške jezikovne prvine leta 1837;⁷ po letu 1840 in še posebej v času njegovega sodelovanja v Slomškovih *Drobtinicah* je začel v svoja besedila vnašati osrednjeslovenske jezikovne prvine, vendar je še vedno ohranjal tipične vzhodnoštajerske glasoslovno-oblikoslovne značilnosti, npr. odraz za stalno dolgi polglasnik je *e*, orodnik ednine ženskega spola ima končnico *-oj* itd. Sodobni raziskovalci Muršeca ocenjujejo predvsem v njegovem odnosu do Vraza (npr. Petre), ostali pa kot podpornika ideje za poenotenje slovenskega jezika (npr. Jesenšek, Orožen, Rajh), saj je tudi njegova slovnica bila v *Novicah* priznana kot vseslovenska. Nekoliko drugače je gledal na ta jezikovna razhajanja lavantinski škof Anton Martin Slomšek, ki je v nasprotju s prej omenjenimi pisci prihajal iz celjskega okrožja. Jesenšek (2015: 169) poudarja, da se je Slomšek zavzemal za enotno slovensko knjižno normo, saj Slovence pokrajinske knjižne različice samo oddaljujejo od skupne narodne zavesti in identitete v državi Avstro-Ogrski. Čeprav je priznaval dominantno vlogo osrednjeslovenskemu knjižnemu jeziku, je želel, da se upoštevajo tudi posebnosti štajerskega in koroškega prostora. Tako lahko opazimo zelo pozitivno avtorjevo vrednotenje škofa Slomška.

⁷ Zanimiv je črkopis v pisemski korespondenci med Vrazom in Muršecem, saj je slednji že prvo pismo (25. 12. 1832) zapisal v cirilici, kar je odgovor na predhodno Vrazovo pismo (3. 11. 1833), prav tako zapisano v cirilici ter mešanici ruščine, srbščine in vzhodnoštajersčine. Bohoričico je uporabljal do vključno pisma, pisanega 20. 12. 1835, medtem ko je pismo, napisano 12. 3. 1837, že v gajici, vnašati pa je začel že nekaj ilirskih jezikovnih značilnosti (1837: *či bude družba*; 1839: *što se je pripetilo*; *zadni put*; *su postale*; *bi bio platio*; *dva tjedna danah* itd.); 4. 3. 1844: *jednako radi i jošče rajši odračunimo*; *jer nadam se* itd.; 19. 1. 1845: *sam meni odlučen posao predao*; *koju sam imao čas* itd.) (Ilešič 1905).

Jesenšek na koncu monografije obravnava še štajerske pisce, ki so že delovali v obdobju poenotenja slovenske knjižne norme. Tako posveti po dva prispevka Cafu in Miklošiču ter enega Pleteršniku. Caf je označen kot zagovornik enotnega slovenskega knjižnega jezika. Njegove prevode je v svoji *Zgodovini slovenskega slovstva* omenil že Kleinmayr (1881: 160), Macun (1883: 114) pa je v *Književni zgodovini slovenskega Štajerja* zapisal, da knjiga Robinson Mlajši »za narod neje nikakor praktična«, Slodnjak (1934: 116) pa, da si je Caf največji sloves pridobil prav s prevodom Campejevega Robinzona mlajšega. Jesenšek (2015: 255) je v jezikovni analizi omenjenega dela ugotovil, da je prevod že napisan v splošno slovenskem jeziku, v besedju in skladnji pa je precej naslonjen na češki izvirnik (J. H. Campe, *Nejstarši Robinzon*, 1832; pred tem v nemščini *Robinson der Jüngere*, 1794). Sopotemskost besedja označi kot pozitivno, saj je bogatila slovenski besedni zaklad (prav tam: 163). Cafov jezik je kritiziral Levstik v *Popotovanju iz Litije do Čateža*, medtem ko je Orožen (1996) ugotavljala, da je namen vseh teh sinonimov bil poučen, saj bi s temi izrazi lahko zamenjevali jezikovne popačenke, in se tako skupaj z Jesenškom zelo približala Cafovi razlagi, ki jo najdemo v pisemski korespondenci z Muršcem (Cafovo pismo 2. 3. 1848): »1). Da bi se Slovencem ino Slovencekom želja do branja poučnih ino kratkočasnih knjig razvnela, da bi ležej bolje učene bukve šteli. 2). Da bi bogastvo, različnost ino lepoto naše drage Slovenske besede nekoliko razkladel, da bi se Slovenci Slovenski učiti mogli: jaz hočem, da bi se v pisanji razloček

med Krajskim, Štajerskim itd. prevergel: kajti da ne imamo Krajski, niti Koroški niti Štajerski itd., ampak Slovenski glede na slovník vse kar je dobrega: pravega; na slovníco pak to, kar je boljšega: ino ravno ta reč je prednja cena Vaše ljubeznive Slovenske Slovníce.« (Ilešič 1905)

Avtor monografije dr. Marko Jesenšek s svojimi prispevki o vzhodnoslovenskem prostoru zelo pomembno nadgrajuje raziskave o dvojničnem razvoju slovenskega knjižnega jezika, ki so se začele pojavljati šele v sedemdesetih letih 20. stoletja s prispevki Jožeta Rajhmana in Martine Orožen. Nadaljuje pozitivno vrednotenje Dajnkovi knjižnojezikovnih prizadevanj, ki ga v slovenski jezikoslovni znanosti vidneje zasledimo sicer šele po izdaji Dajnkovega in Murkovega zbornika, ki sta izšla leta 1998 in 1999. Morda se na nekaterih mestih zdi, da avtor monografije nekoliko slabše vrednoti vzhodnoštajerske pisce, ki niso želeli slediti Dajnkovi slovníčni normi in pravopisu (npr. Krempl) in so tako pripomogli k propadli ideji pokrajinskega knjižnega jezika, vendar to pomanjkljivost občutno popravijo njegovi prispevki o škofu Slomšku, ki se je uspešno upiral ponemčevanju Slovencev, bil za jezikovno poenotenje vseh Slovencev in zagovarjal uvedbo slovenskega jezika v šole. Tako v monografiji vendarle prevladuje mnenje, da so bila vsa jezikovna prizadevanja, ki so se upirala germanizaciji slovenskega naroda in delovala povezovalno v večjem slovenskem prostoru, pozitivna in potrebna. Jesenšek pa kot poznavalec jezika nasprotno negativno vrednoti pretirano slavizacijo in druga jezikovna odstopanja, kot je bil ilirizem na Štajerskem in Koroškem.

VIRI IN LITERATURA

Karel Glaser, 1895: *Zgodovina slovenskega slovstva II*. Ljubljana: Slovenska Matica.

Boris Golec, 2012: *Nedokončana kroatizacija delov vzhodne Slovenije med 16. in 19. stoletjem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Siniša Horvat, 2006: Povijest varaždinske gimnazije od utemeljenja do obilježavanja 350. obljetnice njezina djelovanja (1636.–1986.). *Gimnazija u Varaždinu 1636.–2006*. Varaždin: TIVA Tiskara Varaždin. 11–55.

Fran Ilešič, 1905: *Korespondenca dr. Jos. Muršeca*. Ljubljana: Narodna tiskarna.

Marko Jesenšek, 2015: *Poglavja iz zgodovine vzhodnoštajerskega jezika*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. (Zora 110).

Anton Krempel, 1826: *Evangelji na vse nedele no svetke*. Univerzitetna knjižnica Maribor, Ms 83.

Anton Krempel, 1843: *Sveti nedelni ino svetevni evangeliji*. V Gradcu.

Lino Legiša, Alfonz Gspan idr., 1956: *Zgodovina slovenskega slovstva*. Ljubljana: Slovenska Matica.

Lino Legiša, 1938: *Slovenska poezija od Vodnikovih Pesmi za pokušino do priprav za Kranjsko Čbelico (1806–1828)*. Ljubljana: [s. n.].

Antoša Leskovec, 1991: Politični in kulturni razvoj Maribora 1752–1850. *Maribor skozi stoletja*. Maribor: Obzorja. 195–227.

Jože Mlinarič, 1987: *Župnije na slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arhidiaconata med Dravo in Muro: 1656–1774*. Ljubljana: Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkev.

Martina Orožen, 1996: *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Bernard Rajh (ur.), 1998: *Dajnkovo berilo*. Maribor: Slavistično društvo. (Zora 4).

Matej Slekovec, 1902: *Kapela žalostne Mater božje v Središču in njen častni venec*. Maribor: [samozaložba].

Marijan Smolik, 2011: *Odmev verskih resnic in kontroverz v slovenski cerkveni pesmi: od začetkov do konca 18. stoletja*. Druga, elektronska, pregledana izdaja. Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. <http://ezb.ijs.si/fedora/get/ez-mono:ovr/VIEW/> (pridobljeno 24. 11. 2016).

Jan Šedivy, 1963: Posledice in pomen marijorskih štipendij. *Jezik in slovstvo*. 266–267.

Vinko Škafar, 1993: Knjige in knjižica v nekdanjem kapucinskem samostanu v Mariboru. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 64, 62–92.

Vinko Škafar, 1998: Nabožno slovstvo Petra Dajnka. *Dajnkov zbornik*. Ur. Marko Jesenšek, Bernard Rajh. Maribor: Slavistično društvo. (Zora 3). 275–295.

Janez Šumrada, 2002: Janez Nepomuk Primic in ustanovitev stolice za slovenski jezik na liceju v Gradcu 1811. *Slavistična revija* 50/1. 51–60.

Viktor Vrbnjak, Metka Vrbnjak, 2006: Štajerci na varaždinski gimnaziji. *Zgodovinski zapisi* III. 31–38.

Nina Ditmajer

PRIŠO JE GLAS – PREKMURCI V VOJNI 1914–1918

Dokumentarna razstava v Pomurskem muzeju v Murski Soboti 2015 s katalogom, avtorice Metke Fujs s sodelavci

V Pomurskem muzeju v Murski Soboti, ki praznuje 60-letnico ustvarjalnega delovanja v pokrajini ob Muri, so postavili na ogled izjemno zanimivo in sporočilno bogato razstavo, ki je rezultat obsežnega raziskovanja vse od leta 2013. Sodelavci muzeja pod vodstvom Metke Fujs, ki je avtorica razstave